

UPOTREBA INSTRUMENTALA U SLOVENSKOM I HRVATSKOM KNJIŽEVNOM JEZIKU

Ena važnih razlik med sicer zelo sorodnima knjižnima jezikoma slovenščino in hrvaščino je v orodniku, ki se v hrvaškom knjižnem jeziku, ko gre za orodje, uporablja brezpredložno, medtem ko je v slovenščini (v hrvaščini pa v nekaterih narečjih) zmeraj le predložen. Ta razlika dela prevajalcem iz slovenščine v hrvaščino dovolj preglavic.

One of the important differences between Slovene and Croatian, two very closely related standard languages, is the usage of the instrumental case. In the Croatian standard language it is used, when it expresses means or agency, without a preposition, while in Slovene (and in some dialects of Croatian) it can only be prepositional. This dissimilarity causes considerable trouble for translators from Slovene into Croatian.

Uvid u gramatiku slovenskoga i hrvatskoga književnog jezika pokazuje veliku srodnost tih dvaju jezika u upotrebi prijedložnog instrumentala. Oba jezika upotrebljavaju u instrumentalu iste prijedloge:

hrv.: *među (med), nad, pod, pred, s, za*
slov.: *med, nad, pod, pred, z/s, za.*

Ali postoji i jedna značajna razlika: hrvatski uz prijedložni instrumental ima i besprijedložni, a slovenski ga nema. One upotrebe koje se u hrvatskom izriču besprijedložnim instrumentalom u slovenskom se izriču uglavnom s prijedlogom *z*. Bilo bi zanimljivo razmotriti kako se sve slovenski izriču one upotrebe koje se u hrvatskom izriču besprijedložnim instrumentalom, ali to ostavljam za drugu priliku, ovdje ću razmotriti samo one primjere koji se u slovenskom izriču s prijedlogom *z*, a koji se na hrvatski prevode s prijedlogom *s* i instrumentalom kad znače zajednicu/društvo i one koji se prevode besprijedložnim instrumentalom kad znače sredstvo. Primjere sam uzeo iz romana Dmitrija Rupelja *Družinska zveza*¹ i njegova odličnog prijevoda na hrvatski Mirjane Hećimović.²

Osnovno pravilo koje u hrvatskom glasi: sredstvo se izriče besprijedložnim instrumentalom, a zajednica/društvo s prijedlogom *s* u slovenskom je neutralizirano, u oba se slučaja upotrebljava prijedlog *z*, npr. hrv. *nanašati lak kistom, došao je s ocem*, slov. je *nanašati lak s čopičem, prišiel je z očetom*.

Ta je neutralizacija moguća jer jednoznačnost osigurava kontekst, npr.: *Bo vse to zbrisano z neobčutljivo radirko.* (5) Radirka je sredstvo kojim se briše i nema nikakve sumnje da to na hrvatski treba prevesti besprijedložnim instrumentalom, kako je prevoditeljica i prevela: *Hoće li sve to biti izbrisano bezosjećajnom gumicom?* Jednoznačnost ne bi bila narušena ni u hrvatskom da je upotrijebljen prijedlog *s*. Tako je rečenica *Neki Amerikanec, profesor Bell, je znašao tak telegraf*,

¹ Koper, 1977.

² Obiteljska veza, Zagreb, 1980. Stranice navedene uz primjere odnose se na ta dva izdanja. U istu svrhu pročitao sam i roman Cirila Kosmača *Balada o trobenti in oblaku*, ali zbog određenog roka i opsega članka označene primjere nisam proučio.

s katerim se lahko muzikalični in vokalni glasovi pošiljajo na kolikor daleč se hoče (117) prevedena s prijedlogom *s*: *Neki Amerikanac, profesor Bell, izumio je takav telegraf s kojim se mogu muzikalni i vokalni glasovi slati na željenu daljinu.* (100) pa je opet jasno da je riječ o sredstvu jer je zbog jednoznačnoga konteksta sintaktička struktura zalihosna, i u slovenskom i u hrvatskom. Jednoznačnost osigurava značenje glagola i značenje riječi u instrumentalu (imenice ili zamjenice), kontekst, često i širi, a katkada i red riječi.

U primjeru ... *prišli bodo in nas okupirali z opravičilom, da živimo v njihovih stanovanjih* (103) jasno je da *z opravičilom* ne znači sredstvo nego popratnu okolnost, zajedništvo u širem smislu, i da to treba prevesti *s opravdanjem*, kako je prevoditeljica i prevela (89). Da je rečeno *s tanki*, tenk je oruđe, sredstvo za ošvajanje pa bi zbog značenja glagola i imenice tekst bio jednoznačan i trebalo bi ga prevesti *tenkovima*. Značenje u primjeru ... *trobentač Luka Sfiligoj, ki je trobental po Rusiji z _____* zavisí od imenice koja dolazi iza prijedloga *z*. Znači li predmet kojim se trubi (klarinet, rog, saksofon, trombon, truba ...), označavat će sredstvo i treba ga na hrvatski prevesti besprijedložnim instrumentalom, a dolazi li kakva druga imenica, pogotovu ona koja označuje osobu, označavat će društvo, zajednicu i na hrvatski treba prevesti s prijedlogom *s*. Budući da je u originalu *z nekim pihalnim kvintetom*, znači zajednicu i prevoditeljica je normalno prevela *s nekakvim duhačkim kvintetom* (98).

Rečenica *Zabaval je omizje vijoličnih gospa s pavjim perjem* (243) u načelu je dvoznačna jer može značiti: a) dame koje imaju na sebi paunovo perje, b) dame je zabavljao paunovim perjem. Budući da zabavljanje paunovim perjem nije u stvarnosti obično, a dame s paunovim perjem običnija je pojava, normalnije je da rečenicu shvatimo u prvom značenju i prevoditeljica ju je tako i shvatila i prevela: *Zabavljao je oko stola okupljeno društvo ljubičastih dama s paunovim perjem* (209). Da je autor htio izreći to neobično značenje, značenje b), mogao je to jednoznačno izreći drugačijim redom riječi: *Zabaval je s pavjim perjem omizje vijoličnih gospa*. U hrvatskom za drugo značenje nije potrebno mijenjati red riječi, dovoljno je izostaviti prijedlog *s* da se izrekne sredstvo kojim se zabavlja.

Nekaj trenutkov zatem prinesejo služabniki kar lepo velik čoln – vendar v začudenje vseh ni bil iz lesa, temveč iz kavčuka. Šah je ukazal svojim ministrom, naj se z njim zapeljejo po malem jezeru v parku. (42) Čitajući roman do toga mjesta ne znamo što znači *z njim*: *čamcem*, *u čamcu*, ili *s kraljem*. Dakle, druga je rečenica dvoznačna. Međutim, čitanjem daljnjega teksta postaje jasno da *s njim* ima prvo značenje: *No, sredi jezera je neki služabnik odprl ventil in čolniček se je v hipu zgrbančil v cunjo. Vsi modrijani iz Isfahana in Širasa so tako šli pod vodo, sin sonca in kralj vseh kraljev pa se je tej burki zelo smejal.* Pokazuje to što je kralj ostao živ i smijao se toj »šali«. Dakle kontekst u kojem se nalazi ta rečenica potpuno otklanja dvoznačnost i prevoditeljica je to tako i prevela, samo što nije upotrijebila besprijedložni instrumental *njime*, nego u + lokativ, što je po smislu isto: *da se u njemu provozaju malim jezerom* (37). Čitajući slovenski tekst značenje prethodne rečenice razumijevamo tek iz iduće. – Slično je i s rečenicom. *Spomni se, da bi lahko napisal prizor, kako se vozi s tem nebotičnikom po mestu.* (69) Riječ je o igri mašte, o pojavi daleko od stvarnosti pa se ta rečenica može shvatiti u dva smisla: da se netko vozi zajedno s neboderom u nekom golemom nespomenutom vozilu,

a može se shvatiti da mu neboder služi kao vozilo. Iz same rečenice nije jasno koje je od ta dva značenja rečeno. To tek pokazuje iduća rečenica: *Kako ruši in maliči vse pod sabo*, a posebno daljnji tekst: *Kostja pritisne na plin in nebotičnik pregazi trojico. Nato vidi, da bo vsak hip povozil Magdo Sikorski*. Tek dakle iz daljnjega konteksta jasno proizlazi da je neboder vozilo, da je sredstvo izvršenja radnje. Prevoditeljicu je zavela dvoznačnost i prevela je s prvim značenjem: ...*kako se s ovim neboderom vozi gradom* (60).

Katkada je unatoč svemu tekst dvoznačan, ne zna se što je točno rečeno pa se prevoditelj na hrvatski u izboru između sredstva i društva mora odlučiti samo za jedno od dva značenja, a drugo mora zanemariti, svejedno koje. U primjeru »*Ne vem, kje se me drži noht,« je rekel kazalec, odslej mu bom vse narobe pokazal, in če bi hotel z mano igrati klarinet ali kakšno drugo piščalko, bom zgrešil luknjo*. (48) Zbog neutralizacije nije jasno što kažiprst kazuje: budući da je posrijedi poosobljenje (personifikacija), palac kao biće čini pri sviranju zajednicu i treba prevesti *sa mnom*, a može značiti i sredstvo jer je palac pri sviranju podređen subjektu pa treba prevesti *mnome*. Prevoditelj na hrvatski mora se odlučiti za jednu od tih mogućnosti. Prevoditeljica se odlučila za prvu, jer ipak odlučuje kažiprst, a ne svirač: ...*a budu li sa mnom htjeli svirati na klarinetu* (42). Ne bi bilo pogrešno ni da je prevedeno samo oblikom *mnome* jer slovenski tekst dopušta i tu mogućnost. Iz cijeloga se prijevoda zapaža da prevoditeljica izbjegava oblik *mnome* pa je i to moglo utjecati što se odlučila za prvu mogućnost.³ Potpunu neutralizaciju imamo i u sljedećem tekstu: *Soseda gospa Zofija Havličkova ga je pozdravila s kritičnim pogledom, in kot vedno vprašala: – Spet kaj pišemo, kaj, Kostja Komelj?* Iz toga teksta se ne zna što se zbilo: da li ga je pozdravila riječima i pri tome ga kritički pogledala (popratna okolnost) ili je pozdrav bio samo (kritički) pogled. Prevoditeljica se odlučila za drugo značenje: *pozdravila ga je kritičkim pogledom* (60) jer je u hrvatskom morala odabrati jednu od mogućnosti. Da je upotrijebila i prijedlog *s*, opet ne bi pogriješila, samo što bi prevela drugo značenje sadržano u istom tekstu.

U primjeru *Ker je v Mileni Potočnik, ki ga je pozdravila z zvijanjem oči, s čimer naj bi izzvala Lukovo ljubosumje, prepoznal novega agenta...* (74) pozdrav se sastoji samo u treptaju očiju jer to jasno proizlazi iz konteksta. U primjeru *Ko je nekega popoldneva v kuhinjo vstopil Kostja, ... so ga pozdravili z mahanjem rok in glasnim žvenketanjem posode in steklenine* (201) tekst je jednoznačan i prevoditeljica nije bila u sumnji, nego je prevela kako se i očekuje: ...*pozdravili su ga mahanjem ruku i glasnim zveckanjem suda i staklovinja*. (172)

U tekstu (96)

- *Bilo bi zelo zoprno, če bi kdo posvetil noter z baterijo.*
- *Si koga videl? Z baterijo! To se mi ni še nikoli zgodilo.*

In že je stal pred avtomobilom mož v uniformi, mogoče je bil celo Majerhold, svetil je v avto z žepno svetilko in trkal na šipo. Magda je odpeljala stran, da so frčali kamni.

³ Pokazuje to što pridjeve *zadovoljan/nezadovoljan* prevodi besprijedložnim instrumentalom, *nezadovoljan samim sobom* (5), *zadovoljan njima* (13), *nezadovoljan našim običajima* (53), *zadovoljan publicitetom* (56), *zadovoljni našom vezom* (184), a prijedložnim samo kad je trebalo prevesti *mnome*: *Na poslu su sa mnom zadovoljni*. (153)

u prvoj i pretposljednjoj rečenici zbog glagolâ *posvetil* i *svetil* jasno je da je z *baterijo* i z *žepno svetilko* sredstvo i da treba prevesti *baterijom* i *džepnom svjetiljkom*, ali se treća rečenica, zbog nepotpunosti, može razvezati dvostruko: a) zbog širega konteksta: *Baterijom* da posvijetli? b) zbog prethodne rečenice može značiti zajednicu: Jesi li koga vidio s *baterijom* (da ima bateriju). Dvoznačnost se ne može u potpunosti razriješiti premda je vjerojatnije prvo značenje, ne samo zbog konteksta ispred i iza te rečenice, nego i zbog stvarnosti: nije toliko problem ako tko ljubavnike u automobilu iznenadi što uza se ima bateriju, nego ako njome posvijetli. Prevoditeljica je prevela u drugom značenju, *S baterijom?*, jer ju je dvoznačnost navela na lošiji izbor, to više što je i u prvoj rečenici upotrijebila pogrešno prijedlog *s*. Prevela je: – *Bilo bi vrlo nezgodno da netko posvijetli unutra s baterijom*. (83) Odmah na početku iduće stranice z *baterijo* je nesumnjivo zajednica: *Povsod sem pogledala, nikjer ni nikogar z baterijo*. Prevoditeljica je tako i prevela: ... *nigdje nikoga s baterijom* (84). Dvoznačna je i rečenica: *Spravila jo je v škronicelj, nato je legla na posteljo in se odpeljala z oblakom, ki je imel najmanj pet različnih sivih barv*. I opet je posrijedi igra mašte, misao je daleko od konkretne stvarnosti pa se ne zna da li se odvezla zajedno s oblakom, u društvu s oblakom, recimo na postelji kao vozilu, ili je oblak bio sredstvo kojim se odvezla. Prevoditeljici se činilo vjerojatnijim prvo značenje pa je prevela *Spremila ju je u vrećicu, legla na postelju i odvezla se s oblakom koji je imao najmanje pet različitih sivih nijansa*. (121). Čak je dodala i *zajedno*, što je zalihosno uz prijedlog *s*. Drugo značenje trebalo je prevesti samo *oblakom*, *na oblaku* ili *u oblaku*. Dakako, prevoditeljica se mogla odlučiti samo za jedno od ta dva značenja. Zbog dvoznačnosti nije mi jasna rečenica *S Strelcem je odstrelil Tatjano, z Magdo je odstrelil Kostjo*. (219) Ne znam je li Sikorski zajedno sa Strelcem i s Magdom ubio Tatjanu i Kostju ili su Strelec i Magda poslužili samo kao sredstvo kojim su ubijeni Tatjana i Kostja. To drugo značenje trebalo je prevesti *Strelcem* ili *s pomoću Strelca*, *Magdom* ili *s pomoću Magde*. Prevoditeljici su se ti načini očito učinili neobičnim pa je prevela prvo značenje: *Sa Strelecom je ubio Tatjanu, a s Magdom Kostju*, ali je pitanje je li prevela pravo značenje.

Posebno su zanimljivi u tom pogledu glagoli *igrati se*, *zabavati se*, *ukvarjati se*, hrv. *igrati se*, *zabavljati se*, *baviti se*.

Glagol *igrati se* u slovenskom dolazi s prijedlogom z bez obzira dolazi li u značenju društva ili sredstva. U hrvatskom se pravi razlika pa značenje u istom kontekstu zavisi od prisutnosti ili odsutnosti prijedloga *s*. U igranju sudjeluju dvije strane, objektivno ili jedna aktivno, a druga pasivno. Ako imenica označuje stvar, onda je jasno da je pojam koji označuje ta imenica u igri pasivan, da je riječ o sredstvu i da ga treba izreći besprijedložnim instrumentalom, ako je živo biće, onda mogu biti oba značenja. Ako su oba živa bića aktivna, ako se oba podjednako igraju ili jedno više, a drugo manje, ali ipak aktivno sudjeluje u igri, onda to znači društvo, zajednicu i izriče se prijedlogom *s*, ako je jedno biće u igri potpuno pasivno, onda je ono sredstvo i to značenje u hrvatskom književnom jeziku treba izreći besprijedložnim instrumentalom. U tome doduše u praksi ima odstupanja i u jednom i u drugom smjeru. U tim slučajevima ako imenica označuje stvar, onda normalno zabune u značenju nema, osim u posebnim slučajevima, od kojih ću jedan, s ogledalom, navesti; ako označuje živo biće, onda pisac treba paziti što želi

reći i prema tome upotrijebiti jednu ili drugu mogućnost. Kako su u slovenskom ta dva značenja sintaktički neutralizirana, treba dobro paziti što je zapravo rečeno i prema tome prevesti ako je posrijedi prijevod. Prevoditeljica Mirjana Hećimović uglavnom tako i postupa.

Autor je napisao: *Nič več se ne bom smel igrati s svojim bratcem na drugi roki...* (46) Riječ je o prstima na rukama, ali u prenesenu značenju, posrijedi je poosobljenje, pa koliko se god u igri djece starije više moglo igrati od mlađega, ipak oba bića sudjeluju aktivno u igri i normalno je da se to u hrvatskom književnom jeziku izrekne prijedlogom *s*, a ovaj konkretan tekst tako i prevede. Prevoditeljica je tako i postupila: *Više se neću smjeti igrati sa svojom braćom na drugoj ruci...* (40)

Idući tekst u slovenskom je dvoznačan: *Ta trenutak vajino zlato Tatjanico z najbolj gangsterskimi triki in slaboumnimi lažmi zavaja ta idiotski pesnik Strelec. Poleg tega jo seveda tudi natepava, če mu je ravno do tega, tako za šalo, da se poigra s hčerjo znamenitega Konstantina Komelja.* (170) Poigrati se može značiti zajedništvo u kojem se i Tatjana bar malo zabavlja sa Strelcem, a može biti i igra u kojoj je Tatjana samo puki Strelčev objekt. U hrvatskom se jedno ili drugo mora sintaktički izričito reći. Kontekst u jednom smislu ipak pokazuje da je Tatjana zapravo samo objekt Strelčeve igre i prevoditeljica je tako i prevela: *...da se poigra kćerkom glasovitog Konstantina Komelja.* (146)

U vezi s glagolom igrati se dva puta je ostavila prijedlog *s*, očito ne želeći se upuštati u interpretaciju teksta, pogotovu što kontekst i u hrvatskom dopušta značenje zajedničke igre, iako ne ravnopravne: *Nekdo se strašansko igra z nami...* (217) – *Netko se strahovito igra s nama...* (186) – *Kruto so se igrali z njo...* (291) – *Okrutno su se s njom igrali...* (252) Ipak, ja bih bar u prvom primjeru prije preveo besprijedložnim instrumentalom. Možda prevoditeljica nije tako učinila jer joj je popustila pozornost, kao u primjeru *Iz daljine je dopirao zveket činela, a vidjelo se i svjetlucanje poput onoga kad se netko igra sa zrcalom i svijetli u oči.* (31) Tu kontekst jednoznačno pokazuje da u hrvatskom treba besprijedložni instrumental. Inače je korektno reći *igra se s ogledalom* ako se želi reći da se i ogledalo poigrava s gledačem: sad ga pokaže cijeloga, sad dio, sad nešto drugo, sad u ovom obliku, sad u drugom.

Što vrijedi za glagol *igrati se*, vrijedi i za glagol *zabavati se*, ali u originalu nisam zapazio ni jedan primjer osim onih gdje je prevoditeljica glagolom *zabavljati se* prevela glagol *ukvarjati se*, jednom neprecizno s prijedlogom *s*: *Sada ćemo sve ovo djelomice preskočiti, jer ćemo se s Kostjinim romanom detaljnije zabaviti u slijedećim poglavljima.* (62), a drugi put normalno besprijedložnim instrumentalom jer je posrijedi stvar (bradavice): *Imala je najplosnatije grudi što sam ih ikada vidio, odnosno, što sam mogao ocijeniti s obzirom na brojna studentska iskustva. Imala je zapravo samo dvije povećе bradavice, koje su bile neprekidno nabreknute i tvrde poput gumica za brisanje, pa mi je zabavljanje njima ubrzo dojadilo.* (149)

Inače *ukvarjati se* prevodi s *baviti se*, devet puta gramatički korektno besprijedložnim instrumentalom, usp. strane 34–30, 36–32, 64–56, 81–70, 102–88, 107–92, 157–135, 191–164, 259–224 (prvi broj znači stranicu originala, a drugi prijevoda), a samo jedanput pogrešno: *Toda s kruškami sem se veliko ukvarjal.* (229) – *No, s kruškama sam se mnogo bavio.* (197).

Time nisu iscrpeni ni svi primjeri, a s njima ni svi problemi o kojima bi trebalo nešto reći, nego je to samo jedan pogled bačen na problematiku slovenskoga jezika o kojoj slovenski gramatičari nisu dosad raspravljali, a u vezi s time i na usporedbu s hrvatskim književnim jezikom. Naglašavam ovdje s književnim jezikom jer se u mnogim hrvatskim dijalektima dogodilo isto što i u slovenskom jeziku: nema više besprijedložnog instrumental.

Iz svega što je dosad rečeno proizlazi da je u golemoj većini slovenskih primjera s prijedlogom *z* jasno što je rečeno. Od oko 750 instrumental a u romanu *Družinska zveza* samo je pet-šest dvoznačno, a to iznosi samo 0,5 posto primjera. Zbog tako slabe funkcionalne opterećenosti u slovenskom je jeziku i bila moguća neutralizacija besprijedložnog i prijedložnog instrumental a. No zbog toga je u slovenskom jeziku za razumijevanje instrumentalnih značenja važniji kontekst, a u hrvatskom sintaksa, što znači da slovenski u tom pogledu više opterećuje kontekst, a hrvatski sintaksu, a to opet znači da upotreba i razumijevanje hrvatskoga instrumental a više opterećuje pisca, a manje čitatelja. U slovenskom je obratno: tamo je čitatelj u tom pogledu opterećeniji od pisca. No ni slovenski pisac nije bez opterećenja. Iako u malom broju primjera, ipak neke rečenice zbog neutralizacije mogu biti dvoznačne i zbog toga pisci katkada moraju misliti što zapravo žele reći i kako će to izraziti. Zadatak je slovenskih lingvista da u njegovanju jezične kulture upozoravaju i na taj problem. Nè mogu jednostavno reći: zbog samo prijedložne upotrebe instrumental a on u našem jeziku nije nikakav problem.

POVZETEK

Ena važnih razlik med sicer zelo sorodnima knjižnima jezikoma slovenščino in hrvaščino je v orodniku, ki se v hrvaškem knjižnem jeziku, ko gre za orodje, uporablja brezpredložno, medtem ko je v slovenščini (v hrvaščini pa v nekaterih narečjih) zmeraj le predložen. Ta razlika dela prevajalcem iz slovenščine v hrvaščino dovolj preglavic. Slovensko besedilo sicer večinoma pravilno analizirajo in nato ustrezno hrvaščini prevajajo, sicer dokaj redko pa prihaja tudi do napak. Slovensko besedilo je zaradi formalnega nerazlikovanja orodijskega in spremljevalnega/družilnega orodnika dvoumno v 0,5% gradiva izbranega korpusa (roman D. Rupla *Družinska zveza*).